

Received 13.07.2021	Research Article	JOTS
Accepted 21.07.2021		5/2
Published 24.07.2021		2021: 380-392

Göz Hastalıkları ve Tedavileri Üzerine Eski Uygurca Sūtra'lardan Parçalar*

Some Old Uygur Fragments about Eye Diseases und their Treatments

Osman Fikri SERTKAYA**

Istanbul/Turkey

E-mail: sertkayaof46@gmail.com

Some Buddhist sūtras have sections on medicine. Two of them are related to eye diseases and their treatments. Each side of the fragments has 9 lines. The Fragments belong to *Padmacintāmani-dhāraṇi-sūtra* and *Nilakantakasūtra*. In the article, they are firstly transcribed and translated. Then, the names of the drugs in the text were examined and compared with other works.

Key Words: Old Uygur fragments, Mainz 244, Mainz 212, Padmacintāmani-dhāraṇi-sūtra, Nilakantakasūtra.

* Bu bildirim 17-20 Eylül 1996'da İstanbul'da toplanan IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi'nde *Göz Hastalıkları ve Tedavileri Üzerine Eski Uygurca Sūtralardan Parçalar* başlığı ile sunmuşum. Ancak Ağustos 1996'da profesörlük kadrosuna atanmam esnasında metnin yayını ihmal ettim. Sonra da bu konuya geri dönmedim. 2020 yılında Peter Zieme benden bu bildirim kopyasını istedi. Eski bilgisayarımın bularak kendisine gönderdim. Uygurca parçaları gözden geçirerek yayımlanması için JOTS'a gönderdim. Böylece gecikmiş bir yayını gerçekleştirmiş oluyorum.

** ORCID ID: 0000-0003-4637-7308.

Giriş

1989'da *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Sempozyumu*'nda (International Symposium on Pre-Ottoman Turkish Culture, Ankara, 4-7.9.1989) sunduğum *Uygur Tıp Metinlerine Toplu Bir Bakış* adlı bildirimde bazı Budist sūtra'lardaki tıp unsurları üzerinde durmuştum. *Göz Hastalıkları ile Tedavileri Üzerine Eski Uygurca Sūtra'lardan Parçalar* adlı bu bildirimde ise *Padmacintāmani-dhāraṇi-sūtra* ile *Nīlakanta[ka]sūtra*'daki göz hastalıkları ile ilgili bölümler üzerinde durmak istiyorum.

I. Padmacintāmani-dhāraṇi-sūtra

Padmacintāmani-dhāraṇi-sūtra adı ile bilinen metnin Eski Uygur Türkçesine çevirisinin içerisinde *çintamani darnı nom üzeki köz otın ka[tmaḳ]* başlıklı bölüm göz hastalıkları ve tedavilerinden bahsetmektedir. Sūtra'nın British Museum, Or. 8212 (158)'de kayıtlı olan Sogdça tercümesinin bir bölümü, *Taishō*, 1082, 20, 199b/13'te kayıtlı olan Çincesi ile karşılaştırılarak, 1926 yılında F. W. K. Müller ve 1963 yılında da D. N. Mackenzie tarafından yayımlandı. Doğu ve Batı Almanya birleştikten sonra Uygur yazmalar koleksiyonunun bulunduğu Doğu Berlin Bilimler Akademisi (*Akademie der Wissenschaften der DDR*)'nin adı *Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften* adını aldı. Mainz'de bulunan yazma parçaları da Berlin'e nakledilerek Akademinin *Turfanforschung (Turfan Araştırmaları)* bölümünde muhafaza ediliyor.

Padmacintāmani-dhāraṇi-sūtra, *Taishō*, 20, 1082, 199 a18'de başlayıp 199 b2'de sona ermektedir. Her sahifesinde 9 + 9 = 18 satırlık metin ihtiva eden Uygurca metnin Berlin'deki parçaları şunlardır:

1. *Taishō*, 20, 197 c5'te başlayan metin parçası: 1.-18. satırlar. Ancak U 3571'de 18 satırlık sahifenin satır sonlarından 5'er satırın parçaları kalmıştır.
2. *Taishō*, 20, 197 c21-198a1 arasındaki metin parçası U 2307 (T I D 93) + Mainz 218'de olmak üzere 19.-36. satırlar. Ancak U 2307'de satır başlarından 5'er satır. Mainz 218b'de ise sağdan ve soldan eksik 9'ar satır kalmıştır.
3. *Taishō*, 20, 198 c6'da başlayan metin parçası: U 2305 (T I D 93)'de 37.-54. satırlar. Sahifenin orta bölümünden üstten 6, alttan 6 satırın bölümleri kalmıştır.
4. *Taishō*, 20, 198 c19'da başlayan metin parçası. Uygurca metnin dördüncü bölümünün 55.-72. satırları olarak U 2209'da 9'ar satır.

5. *Taishō*, 20, 199a18'de bulunan metin parçası Uygurca metnin dördüncü bölümünün üçüncü (?) yaprağındaki 75.-90. satırlar olarak Mainz 244 (T I 551)'de 9'ar satır. Sūtra'nın tıp ile ilgili parçası bu yaprakta bulunmaktadır.

Skr. *dhāraṇī* metni ise Otani, Ryukoku, 1370'de Uygur harfli 19 satırda geçmektedir. Sūtra'nın tıp ile ilgili parçası Mainz 244'te kayıtlı olan yaprakta bulunmaktadır.

Prof. Dr. Peter Zieme'den aldığım 28.8.1996 tarihli mektuba göre yazma parçalarının bazı sayfeleri de Rusya, St. Petersburg'da bulunmaktadır. Zieme, metinlerin tamamını L. Yu. Tuguşeva ve Gy. Kara ile beraber yayıma hazırlanmakta olduğunu da yazmıştır.

Metinde geçen *Aryavalokiteśvara Boddhisattva* hakkında da kısaca bilgi vermek isterim. Skr. *ārya avalokiteśvara boddhisattva* > Uyg. *aryavalokiteşvar bodisatav* Mahāyāna burkancılığının önde gelen tiplerinden birisidir. Canlı varlıklara sonsuz bir acıma hissi duyan, insanların çeşitli dileklerini yerine getiren, sıkıntıya düştükleri zaman Hızır gibi yetişen ve onlara *Nirvāna* yolunu gösteren dişi bir ilâhtır. *Amitābha Buddha*'nın batı cennetini idare etmektedir.

Mainz 244 r (TI 551)

(1) çintamani darnı nom üzeki köz otın қа[tmak] ... bişinç .. ol (2) ödün ıdoğ körgeli erklig aryav(a)lokidişv(a)r bodis(a)t(a)v kim қамағ tınlıǵ-l(a)r- (3) -ıǵ irinçkeyü tsuyurqayu y(a)rılıqap köz otın қатмақ törü[sin? қа]мағ kişi kör (4) [-s]er sevgülük tapla-ğuluk ögirgülük sevingülük nomlayu [y(a)rılıq]adı .. (5) [ot] -ları bo erür .. kakoti ... kişirakakoti .. yipün len[hua kök] .. (6) [lenhu]a taloy köpüki .. қузğun otı .. balıq tü[.....] (7) [kürkü]m .. tavğaç kürkümi .. p(i)tpidi .. mırça .. bışıǵ s[ingır] (8) [....] қılıp yinçge soқupalap ertmişte kin .. a[.....] (9) [... s]aқar .. kapir .. yar[ıma]r sıtır urup yinçge kinl[emişte? ıdoğ körgeli]

(1) çintamani darnı nom'a göre göz ilacının terkibi. beşinci (bölüm): (2) O zaman mukaddes, her şeyi gören, asil, Avalokiteśvara Boddhisattva bütün canlılara (3) acıyarak, bağışlayarak, merhamet ederek göz ilacının terkibi usulünü herkes görse diye (4) severek₂ sevinerek₂ açıkladı: (5) ilaçları budur: kakoti, kişirakakoti, yipün lenhua, kök (6) lenhua, taloy köpüki, kuzgun otı, balık tü[... (7) Çin safranı, pitpidi, mırça, bışıǵ singır ... (8) [aynı oranlarda], iyice dövüp,

karıştırdıktan sonra [bir onsu geçmeyen ilâca] (9) yarımşar ölçü misk ve kafuru katıp ince [ezildiğinde mukaddes, her şeyi gören]

Mainz 244 v (TI 551)

(10) [erklig] aryav(a)lokidişv(a)r bo[di]s(a)t(a)v körki öñinte k[.....]
 (11) [.....] birisin miñ sekizer kıata sözlep .. alq[o kıamağ tınlığlar üçün] (12) [edgü?] ögli y(a)rlıkanıçuçı köñül turğurup bo otuğ ıdo[k körgeli erklig ary] (13) [av(a)]okidişv(a)r bo[di]s(a)t(a)v körki-niñ adaqınta [.....] (14) [kı]zıl bakır çöki öze köz bulunınta tamazs[ar öñedge]y (15) [kı]mağ-nıñ¹ ağırığ erser inçe kı(a)ltı <közte> köñ örtmek [.....]k (16) böri tüşmek .. yaş akmak .. kızarmak kı(a)rağı bolmaq .. köz ağırı[maq]da ulatı .. (17) kün küntemek birer kıata bo [otuğ] közde ursar barça öñedür .. iki kün (18) ursar tolp et'özdeki ig ağırığ-ka em [bolur] .. üç kün [ursar]

(10) asil, Avalokiteşvara Boddhisattva güzelliği önünde ... (11) ... birini bin sekizer defa söyleyerek, bütün [canlılar için] (12) [iyi] kalple ve merhametle düşünerek bu ilacı mukaddes, her şeyi gören, (13) asil, Avalokiteşvara Boddhisattva güzelliği huzurunda [sundu] (14) kızıl bakır çöki ile göz kenarına damlat[sa, iyileştirecektir]. (15) hepsinin hastalığı ise, şöyle ki gözün bir deri ile örtülmesi, ... (16) çapaklanmak, yaş akmak, kızarmak, katarakt olmak, göz ağrımak ve (17) göze perde inmek birer defa bu göze vursa, hepsini iyileştirir. iki gün (18) vursa, bütün vücuttaki hastalıklara ilaçtır. üç gün [vursa ...

II. Nīlakanta[kā]sūtra

Hintçeden Çinceye VII. yüzyılda Hintli rahip *Bhagavaddharma* tarafından çevrilmiştir. Taisho, 20, 1060, 110 a26'da başlayıp 110 b6'da sona ermektedir. Eserin başlığı 千手千眼觀世音菩薩廣大圓滿無礙大悲心陀羅尼經 *Qianshou qianyan Guanshiyin pusu guangda yuanman wuai dabeixin tuoluoni jing* "The Great Complete Dhārān-Sūtra of the 1000-handed and 1000-eyed Boddhisattva Guanshiyin [Avalokiteşvara]" şeklindedir. Sūtra'nın Uygur Türkçesi çevirisinin başlığı şöyledir: *ming közlüg ming iligliğ iduk yarlıkanıçuçı köngül atl(i)g darnı nom.*

¹ Zieme'ye göre *ig* 'hastalık' olmalı idi. Yani müstensih *ig* 'hastalık' kelimesini {+(X)g} akuzatif eki zannetmiş ve yerine {+nIḡ} genitif ekini yazmış olmalı.

Uygurca metnin göz hastalıkları reçetelerini ihtiva eden parçası Mainz 212'de [= T I D 667c / T M 261c] kayıtlı olup her yüzde dokuzar satır olmak üzere 18 satırlık metnin ihtiva etmektedir.

Sūtra, M. D. Reis-Habito tarafından Almancaya çevrilerek yayımlanmıştır (1993). Uygurca metnin bir parçası K. Röhrborn tarafından yayımlanmıştır (1976). Bu yazma ile ilgili olarak Ş. Tekin (1965) ile P. Zieme'nin (1976) de araştırmaları bulunmaktadır.

Mainz 212 r [= T I D 667c / T M 261c]

(1) [-ğu] ol uvşakıg bo ıdoğ darnı nom üze yet[i kıta arvap em] (2) [-gen]miş orunta ursar ötrü önedür .. kim kı[ayu ayıg ögli ..] (3) yağı yala yanķu kemişip emgekke tegürgeli kııl[in]sar .. ötr[ü arıg] (4) t[opra]k alıp .. azu min .. azu lav alıp ol kışı et'özi[n] (5) kıılıp miñ közlüg bodis(a)t(a)v körki üskinte kıurç bıç[ek?] (6) alıp .. bo ıdoğ darnı nom öze yüz sekiz kıata arvap-p (7) açınmış-ta ol kışı et'özün birer kesser .. munçulayu kıılı yüz sek[iz] (8) pin kıılıp anıñ atın atap ootka köyürser [küy]e tükedmiş[-te] (9) ötr[ü ol] ayıg ögli yağı bo kışı üze a[mrak ögrün]çülü[g]

(1) o küçük parçayı bu mukaddes darnı nom iyi [düşünceli (2) ulaştığı yerde yerleştirse (koysa) tedavi eder. Kötü düşünceli (3) düşman iftira atarak zahmet verse, o zaman (4) toprak alarak ve un ve lav alarak o kişinin vücudunda (5) edip bin gözlü boddhisattva güzelliği huzurunda çelik bıçak (6) alarak bu mukaddes darnı nomu yüz sekiz defa okuyup (7) o kişi vücudunu birer kesse, bunun gibi ederek yüz sekiz (8) parça edip onun adını söyleyerek ateşte yaksa, ... tükettiği (9) dolayısıyla o fena düşünceli düşman bu kişi ile ...

Mainz 212 v [= T I D 667c / T M 261c]

[baştınķı bir] altmış (10) bolur [bu] azunta ölü ölginçe bo kış[i sevgey tapla] (11) -ğay ayağay ağırlağay .. kim-ler birök köz a[ğrıg] bolup kün b[ol] (12) -sar .. közi emzik bolup böri tüşser .. ötrü .. ariri .. viriri .. imi[ti] (13) bo üç otuğ alıp yinçge soķup alap kinlep .. kinlemi[ş] (14) ödte arıg közedip kıunçuy-larıg .. itıg .. toñuzu[g] (15) yaķın kelürmedin olar-ķa körkitmedin ağızınta burhan (16) atın atayu bo ıdoğ darnıg sözleyü .. mir .. azu [ur]ı o[ğlan-lıg] (17) kisi süti birle kıatıp yoğurup yas[s]ı kıılıp közde [...] (18) [miñ] közlüg bodis(a)t(a)v körki üskinte bo ıdoğ darnı no[m-uğ okıy]u?]

(10) olur bu dünyada. Bu kişiye uyacak, itaat ede- (11) -cek, saygı-hürmet duyacak. kim göz hastalığına yakalanıp ... (12) -se, gözünde arpacık çıkıp (gözü) çapaklansa, bu yüzden ariri, vriri, imiti (13) bu üç ilacı alıp iyice dövüp karıştırıp₂ ezdiği (14) vakitte temiz tutup hanımların iti ve domuzu (= ev hayvanları) (15) yakın gelmeden, onlara göstermeden ağzında Buddha'ların (16) adını anarak bu mukaddes darnıyı söyleyerek bal ve erkek çocuklu (17) kadın sütü ile karıştırıp yoğurup yassı edip gözde ... (18) bin gözlü Boddhisattva huzurunda bu mukaddes darnıyı okuyarak.

18 satırlık bu metin sūtra'nın III. bölümünden olup Reis-Habito tarafından tarafından Almancaya şöyle çevrilmiştir (1993: 193-194):

“Wenn jemand von bösertigen Schlangen und Tausendfüßlern gebissen worden ist, nehme man trockene Ingwerwurzel und spreche das Mantra einundzwanzigmal. Man trage sie auf die Schwellungen auf, und sie sind sofort verschwunden und geheilt. Wenn jemand aus Neid und Übelwollen eine Perversität ausheckt, nehme man reine Erde, Mehl, oder Wachs, bilde daraus seine Gestalt und spreche des Mantra vor der Statue des Tausendäugigen einhundertundacht mal über ein Eisenmesser. Bei jedem Mantra mache man einen Schnitt und rufe einmal seinen Namen. Dann verbrenne man die einhundertundacht Stücke wollständig. Dann wird (der Neider) sich frauen, sein ganzes Leben lang würdig und anderen gegenüber liebe- und respektvoll sein. Wenn es an Augenkrankheiten Leidende gibt, wie solche mit blinder Pupille oder verdunkelten Auge, oder solche mit bedecktem oder rotem Augenweißen und glanzloser Membran, nehme man von den drei Arten von *Hārītakī*, *Amalā* und *Vibhītaka* jeweils eine Frucht und zerreibe sie in einem Mörser zu feinem Pulver. Wenn man sie zu Pulver macht, muss man vor allem auf die Reinheit achten und nicht in die Nähe von Freuen, die gerade geboren haben, Hunden und Schweinen kommen lassen. Mit dem Munde rufe man Buddha an und verschließe mit einem Gemischt von weißem Honig und Muttermilch das Auge. Die Milch, die man dem Menschen aufträgt, muss die Milch der Mutter eines Jungen sein. Die Milch der Mutter eines Mädchens hat keine Wirkung. Wenn die Medizin fertig ist, rezitiere man das Mantra eintausendundacht mal vor der Statue des Tausendäugigen”.

Metinlerde Zikredilen Hastalıklar

1. közte kön örtmek = gözün perde ile örtülmesi
2. [.....]k = ?
3. böri tüşmek = gözün çapaklanması
4. yaş akmağ = gözden yaş akması
5. kızarmağ = gözün kızarması
6. k(a)rağ bolmağ = katarakt olmak

7. köz ağrımaq = gözün ağrması

8. kün künlemek = gözün puslanması

9. közi emzik bolup böri tüşmek = gözünde arpacık çıkıp çapaklanmak

Arat tarafından yayımlanan *Zur Heilkunde der Uiguren* adlı eserin (1930) ilk cildinde bu göz hastalıklarının bazılarının tedavi usulleri reçeteleriyle birlikte zikredilmektedir. Metinde üçüncü sırada geçen ‘gözün çapaklanması’ ile ilgili olarak verilen reçete R. R. Arat tarafından ‘gözün kurtlanması’ şeklinde verilmiştir.

Börilig Köz ‘Çapaklı / Kurtlu Göz’

yana kişi ötin alıp börilig közke sürtser açılır (Rachmati, 1930: 60-61) “yine insan ödünü alıp kurtlu göze sürtse, (göz) açılır.”

4. sırada geçen ‘gözden yaş akması’ ile ilgili olarak gözden çok yaş akması, gözden soğuk yaş akması ve gözden sıcak yaş akması hakkındaki reçeteler ise şöyledir:

5. yaş akmak ‘gözden yaş akması’

köz ağrıq em-i köz küçsirep yaş aqsar balıq ödin közke alın-[ka] sürtser edgü bolur (Rachmati, 1930: 155-156) “Göz hastalığı ilâcı: Göz(ün görmesi) zayıflar ve gözden yaş gelirse, balık ödünü göze ve alına sürtse, iyi olur.”

6. yaş akmak ‘gözden çok yaş akması’

köz yaruq-suz bolup üküş telim yaş aqsar köz öze <kum-a yağ-ın> sürtser y(i)me edgü bolur (Rachmati, 1930: 65-66) “Göz puslanıp çok fazla yaş aksa, göz üzerine (kendir yağı) sürtse, yine iyi olur.”

7. soğuk yaş akmak ‘gözden soğuk yaş akması’

köz emi başlatı: köz yaruqsuz bolup közte telim savuq yaş aqsar, ut ödin közke sürtser köz yaruq bolur (Rachmati, 1930: 85-86) “Göz ilâcı başladı: Göz puslanıp, gözden çokça soğuk yaş aksa, sığır ödünü göze sürtse, göz berrak olur.”

8. sıcak yaş akmak (gözden sıcak yaş akması)

yana em: közte isig yaş aksar yig şeker sarig muña çurnı kılıp ingek yağı birle katıp burunka kodsar edgü bolur (Rachmati, 1930: 87-88) “Yine ilâç: Gözden sıcak yaş aksa kamış şekeri ile sarı mungayı toz edip, inek yağı ile karıştırıp, buruna koysa, iyi olur.”

Metinde geçmemekle birlikte *Heilkunde*'de geçen başka göz hastalıkları da vardır. İlgileri dolayısıyla onları da burada zikrediyorum:

9.

köz lan bolup körmeser çüvit-ni suv-ka simlep kinlep alın-ka sürtser edgü bolur [.]. (Rachmati, 1930: 156-158) “Göz lan olup görmezse, çivit'i suya koyup eritip alına sürtse, iyi olur.

10.

köz ağıriğ em kişi öti tonuz öti eçkü öti tavışkan öti bu törteğü-te kayu-sı bolsar kara kar-a kaç ığaç kasık-ın kasık-ın ot-ka kara küyürüp kkül-in alıp suv-ka yoğurup közke yakğu ol, bat edgü bolur [.]. (Rachmati, 1930: 24-28) “Göz hastalığı ilâcı: insan ödü, domuz ödü, keçi ödü tavşan ödü, bu dördünden hangisi olsa kaç ağacının göbeğini ateşte yakıp, külünü alıp, su ile yoğurulup, göze sür. (göz) hemen iyi olur.”

11

kim-niñ közin ağızın yiil tartıp kıyık kılmuş erser kunduz kayır-ı suv-ta kinlep türtsün küzüngü-te körzün (Rachmati, 1930: 124-126) “Kimin gözünü, ağzını yel vurup çarpmış ise Kunduz taşasını suda ezip (çarpılmış) yere sürsün. aynada görsün.”

12

kayu kişi keçe edgü körmeser kar-a eçkü-nüing ögsüz bağır-ın-ka içige kara keçinin ögsüz cigerinin içine pidpidi-ni saçıp ot-ka kömüp köpik-in alıp közge sürtgül, kiçe edgü körür. (Rachmati, 1930: 33-36) “Hangi kişi gece iyi görmüyorsa, karabiberi saçarak ateşe eteşe gömüp, köpüğünü alarak göze sürt, gece iyi görür.”

13

kekelik ötin şeker birle tüz ülüş kılıp közke sürtser, körmeser yme körür, edgü bolur. (Rachmati, 1930: 50-51) “Keklik ödünü aynı miktarda şeker ile karıştırıp göze sürtse, görmüyorsa da görür, (göz) iyi olur.”

Metinde Zikredilen İlaçlar

1. kakoti < Skr. kākoli: kakkola ‘a species of plant (bearing a berry, the inner part of which is waxy and aromatic)’ (Monier Williams, 1899: 241c). Skr. *kakoti* kelimesi *Dîvânü Luğati’t-Türk*’te *kek otı* şeklinde Türkçeleştirilmiştir.

2. kişirakakoti < Skr. kṣīrakākoli ‘Name einer Wurzel aus dem Himalaya, die einen Saft absondert, der als eines der acht Hauptmedikamente dient’. Kṣīrakākoli(ka).

3. yipün len[hua] = kırmızı nilüfer.

4. kök lenhu]a = mavi nilüfer.

5. taloy köpüki: Lületaşı, Hidratlı tabii Magnezyum silikat, Magnezit ‘Meerschaum’ bk. Rachmati, 1930: 103.

6. ızun otı = kuzgun otu ‘Rabenkraut’.

7. balık tü[...] = ?

8. [kürkü]m = safran

9. tavgaç kürkümi = Çin safranı

10. p(i)tpidi = < skr. ‘Piper longum’ = ‘karabiber’: *ka[yu] kişi kiçe edgü körmeser kar-a ečkü-nüg ögsüz bağır-in-ka içige pidpidi-ni saçıp ot-ka kömüp köpik-in alıp közke sürtgöl, kiçe edgü körür* (Rachmati, 1930: 33-36) “Hangi kişi gece iyi görmezse kara keçinin ögsüz ciğerinin içine karabiberi saçıp ateşe gömüp köpüğünü alıp göze sürt. Gece iyi görür.”

11. mırça < skr. marica ‘bir biber cinsi, karabiber, Piper nigrum’. Türkçedeki *mırç* ~ *murç* için bk. Clauson, 1972: 771b-772a.

12. bışğ s[ıdır]: Bk. pişmiş Zencefre ‘getrockneter Ingwer’ (Bailey, 1953: 51-56).

13. sakar = Misk: *kekelik ötin sakar [şeker?] birle tüz ülüğ kılıp közke sürtser körmeser yme körür, edgü bolur [.]* (Rachmati, 1930: 50-51). “Keklik ödünü aynı miktarda misk ile karıştırıp göze sürtse, görmeyen göz görür ve iyi olur”; *yana em: közte isig yaş aqsar yig saķar sarıg munga çurnı kılıp ingek yağı birle katiıp burunķa ķodsar edgü bolur* (Rachmati, 1930: 87-88) “yine ilâç: gözden sıcak yaş aksa iyi misk (ile) sarı munga(yı) (şeker?) toz edip, inek yağı ile karıştırıp buruna koysa iyi olur.”

14. kapir < skr. karpūra. Kâfuru. /r/ düşmesi için krş. *kerek* < kergek

15. ariri < skr. haritaki ‘Halîle’, *Terminalia Chebula* (Roxb.). Bk. Röhrborn, 1981: 195a-b; Bedevian, 1936: 3368; Baytop 1984: 242. Krş. Rachmati, 1932: 1/15, 77; 2/84; 3/67, 176, 221; 4/13. a.-nı 1/83; a. uruğı 3/124; sarıg a. 1/8, 22.

16. viriri < skr. vibhītakī ~ vibhītaka = Çince *pi li lo* (Giles, 1912: 9050 6888 6814 le 7316 *lo* veya *lei*), bk. Laufer, 1919: 378. ‘Balilec’ ‘*Terminalia Bellerica* (Roxb.)’. Bk. Bedevian, 1936: 3366.

17. imiti < skr. āmalaka ‘Amlac’, ‘*Emblica Officinalis* (Roxb., Gaertnr.)’, yeni terim ‘*Phyllanthus-semblica* (Linne)’. Bk. Bedevian, 1936: 2654. (Krş. Rachmati, 1932: 1/22, 4/14 ve krş. Mainz 684 (Br.) z (v) : ām[a]l[a]k[a]).

Kaynakça

Bailey, H. W. (1953). Medicinal plant names in Uigur Turkish. In *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı, Melanges Fuad Köprülü* (pp. 51-56). Osman Yalçın Matbaası.

Baytop, T. (1984). *Türkiye’de Bitkiler ile Tedavi (Geçmişte ve Bugün)*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Bedevian, A. K. (1936). *Illustrated polyglottic dictionary of plant names in Latin, Arabic, Armenian, English, French, German, Italian, and Turkish languages including economic, medicinal, poisonous and ornamental plants, and common weeds*. Argus & Papazian Presses.

Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford University Press.

Giles, A. H. (1912). *A Chinese-English Dictionary I-II*. Kelly and Walsh. (Revised & Enlarged)

Laufer, B. (1919). *Sino-Iranica; Chinese contributions to the history of civilization in ancient Iran, with special reference to the history of cultivated plants and products*. Field Museum of Natural History.

Mackenzie, D. N. (1976). *The Buddhist Sogdian Texts of the British Library*. Bibliothèque Pahlavi.

Monier-Williams, S. M. (1899). *A Sanskrit-English Dictionary, Etymologically and Philologically Arranged with Special Reference to Cognate Indo-European Languages*. Motilal Banarsidass Publishing Hous.

Müller, F. W. K. (1926). II. Reste einer sogdischen Übersetzung des Padmacintāmani-dhārani-sūtra. *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften*. Phil.-Hist. Klasse 1926, 2-8.

Rachmati, R. (1930). *Zur Heilkunde der Uiguren [I]*. *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften*. Phil.-hist. Kl. 1930, 452-473.

Rachmati, R. (1932). *Zur Heilkunde der Uiguren II*. *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften*. Phil.-hist. Kl. 1932, 401-448.

Reis-Habito, M. D. (1993). *Die Dhāraṇī des Großen Erbarmens des Boddhisatva Avalokiteśvara mit tausend Händen und Augen. Übersetzung und Untersuchung ihrer textlichen Grundlage sowie Erforschung ihres Kultes in China*. Routledge.

Röhrborn, K. (1976). Fragmente der uigurischen Version des "Dhāraṇī-Sūtras" der großen Barmherzigkeit. *Die Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*. 126, 87-100.

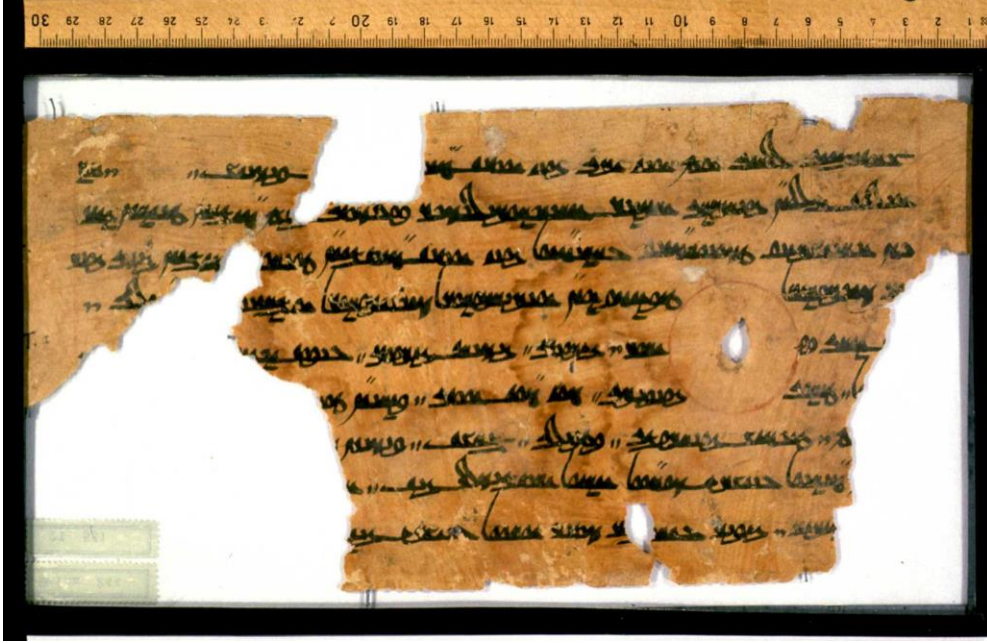
Röhrborn, K. (1981). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien III*. Franz Steiner Verlag.

Sertkaya, O. F. (1989). Türkçe Tıp Metinlerinde Lületaşı. In *Eskişehir II. Uluslararası Lületaşı 'Beyaz Altın' Festivali, "Beyaz Altın Semineri"*, 23 Eylül 1989 (pp. 17-19).

Tekin, Ş. (1965). Uygur Bilgini Singku Seli Tutung'un Bilinmeyen Yeni Bir Çevirisi Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1965, 29-33.

Zieme, P. (1976). Singqu Säli Tutung-Übersetzer buddhistischer Schriften ins Uigurische. In Heissig, W. (Eds.), *Tractata altaica: Denis Sinor, sexagenario optime de rebus altaicis merito dedicata* (pp. 767-775). Harrassowitz Verlag.

Resimler²

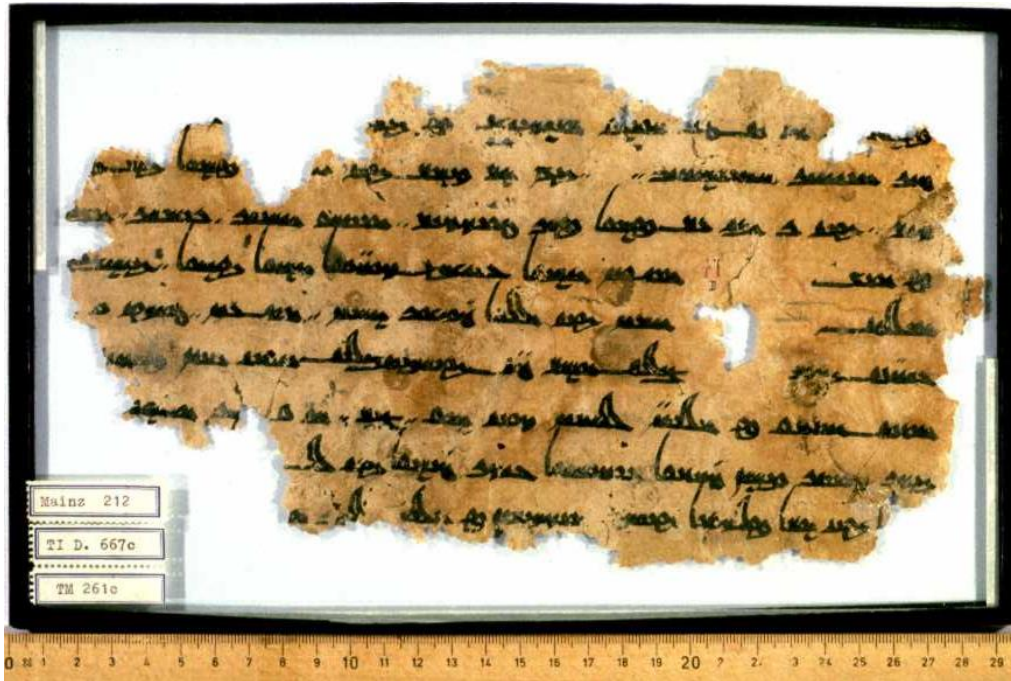

Resim I
Mainz 244 r (T I 551)

Resim II
Mainz 244 v (T I 551)

² Resimler, *Berliner Turfan-Sammlung*'un internet sitesinden (www.turfan.bbaw.de) alınmıştır.

Resim III
Mainz 212 r (T I D 667c / T M 261c)

Resim IV
Mainz 212 v (T I D 667c / T M 261c)